

тельное пространство – это не неизменная, а наоборот, подвижная система, постоянно подвергающаяся изменениям вслед за обновлением макросреды и всего мира. Образовательное пространство учебного заведения напрямую взаимодействует с субъектами учебно-воспитательного процесса, и оказывает непосредственное влияние на личность каждого воспитанника. Работники основных и дополнительных образовательных учреждений должны учитывать различные обстоятельства непрерывно меняющейся социокультурной среды, адекватно и оперативно реагировать на всевозможные нововведения, позитивные и негативные проявления современного человеческого общества.

Литература:

1. Лавринова Н.Н. Аналитика социокультурной ситуации (структура и проблемы проектирования). // «Аналитика культурологии» № 2 (17), 2010 г.
2. Шалаев И.К., Веряев А.Л. От образовательных сред к образовательному пространству: понятие, формирование, свойства // Педагог. – 1998. – С.23-27.
3. Выготский Л.С. Педагогическая психология / Под ред. В.В.Давыдова. – М.: Педагогика, 1991. – 480 с.

Summary

In the article are examined the basic features of sociocultural educational space as a factor of development of personality; terms and advantages of the correctly organized educational space in the system of basic, special and additional education; advantages and disadvantages of global informatization in education of young generation.

ӘДЕБИЕТ ПӘНІ – РУХАНИ-АДАМГЕРШІЛІК ЖӘНЕ ҰЛТТЫҚ ТӘРБИЕ НЕГІЗІ

Сейсембай Т.Т., Сейсембай Г.А.

Қазақстан, Қостанай мемлекеттік педагогикалық институты

Ұрпақ тәрбиесінде ата-ана тәрбиесінен кейінгі маңызды мәселе – ұстаз ұлағаты. Оның жеткіншектің тұлға болып қалыптасуындағы маңызы ерекше. Халқымыз қашанда ұстаздың бала тәрбиесіндегі рөліне ерекше мән беріп, оның осы орайда атқаратын қызметін жоғары бағалаған. Бұған халықтың «Ұстазы жақсының ұстамы жақсы», «Ұстазыңды ұлы әкендей сыйла» деген мақалдары дәлел бола алады. Ал әдебиет сабағының және осы пәнді жүргізетін ұстаздың бұл тұрғыдағы маңызының тіпті ерекше екендігін атап өткім келеді. Бұл жалпы әдебиет пәнінің өзіндік ерекшелігінен, мақсат-міндетінен де келіп туындайтын мәселе.

Әдебиет пәнін оқытудың басты мақсаты – оқушыларды сөз өнерінің қыр-сырымен таныстыру, халық даналығы, өсиет сөздерінен нәр алғызу, кітапқа, әдеби туындыға деген сүйіспеншіліктерін ояту, халқымыздың рухани байлығы – әдебиетін игерту, сол арқылы жоғарыда айтып кеткеніміздей барлық ізгі қасиеттерге тәрбиелеу. Сонымен қатар, әдебиет пәні – «жан-жақты ойлантудың», терең толғаныстың пәні. Әдебиетті жалаң, қатып қалған қағидалармен оқыту мүмкін емес нәрсе. Ол мұғалімнен де, оқушыдан да өзіндік ойлауды, терең түсінікті, кейде тіпті суреткерге тән шабытты да, қиял мен арманды да, тіл байлығы мен шешендік ділмарлықты да қажет етеді.

Әдебиет – әсемдік пен сұлулықты, адамгершілік пен ізгілікті, биік азаматтық мұрат-мақсат пен ұлттық құндылықты танытатын күрделі пән. Әдебиет ғылымын ұлағатты адамдар «адамтану» ғылымы деген, олай болса әдебиет пәні – «адам тәрбиелеу құралы». Әдебиет арқылы жас ұрпақ алдында еліміздің тарихы, оның ғасырлар қойнауында қалған сөз маржаны ашылып, солар арқылы халық арманы, қиялы, болашақтан күтер үміті, ертеңгі күнге деген сенімі көрінеді.

«Әдебиет – сөз өнері. Ертеде жасаған даналар «Адам бойындағы күллі қасиет – күннің нұры мен ананың сүтінен...» деген екен. Олай болатын болса, әдебиет – сол күннің нұры мен ананың сүті туралы пән. Әдебиет сабағынан, оны оқу мен оқытудан, адамды әдебиет арқылы күннің нұрындай тазартып, ананың сүтіндей ағартудан артық ардақты іс жоқ.

Әдебиет – бала бойына күллі жақсы адамдық қасиеттерді жиып, сұлулықты, әсемдікті бағалай алу мен ерекше талғамының қалыптасуына әсер етуші негізгі күш. Әдебиет пәні арқылы оқушылардың рухани дүниесі байиды, ана тілін сүюден туған елін, бүкіл адамзатты құрметтеуге дейінгі сезімдері тәрбиеленеді» – дейді әдебиетші – ұстаз Қ.Бітібаева [1].

Әдебиет сабағы жалаң, жадағай білім беруді көтермейді, өз ісіне сүйіспеншілікпен қарайтын шын шебер әдебиетші әрбір сабағын терең біліммен қоса тағылымды тәрбие беруге жұмсайтыны анық.

Қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мектепте, жоғары оқу орнында болсын ұлттық тәрбие берудегі рөлінің басым, мүмкіншілігінің мол екендігін ешкім жоққа шығара алмайды. Ғасырдан ғасырға өзінің тәлімгерлік асыл мұратын арқалаған, халықтың жүріп өткен жолынан, тағдырынан сыр шертетін, терең ой мен адамдық қасиеттердің үлгісіндей әдеби мұрамызды тәрбиеге ұлттық сипат беруде, жастардың ұлт мүддесі үшін қызмет етуін жүзеге асыруда, «тілегі елмен ортақ» ұлтжанды ұрпақты тәрбиелеп шығаруда ең тиімді құрал ретінде қолданып жүрміз. Әр халықтың өзіне ғана тән дәстүрі, әдет-ғұрпы болады. Ол да ұлттық қасиеттің көрінісі. «Үлкенге құрмет, кішіге ізет» деп білетін қазақ халқының ізгілікке, адамгершілікке, еңбек сүйгіштікке, мейірімділікке жетелейтін, бабаларымыздан мирас болып қалған ата заңы, бұлжымас салт-дәстүрі – ұлттық тәрбиенің негізгі арқауы.

Әл-Фараби, М.Қашқари, Ж.Баласағұн, А.Иассауи, А.Құнанбаев, А.Байтұрсынов, М.Жұмабаев, Ә.Бөкейханов, Ж.Аймауытов, М.Дулатов, Ш.Уәлиханов тәрізді ғұламалар мен қоғам қайраткерлерінің тарихи-әдеби мұраларын, педагогикалық ой-пікірлерін, идеялары мен тұжырымдарын зерделеп жас ұрпақтың санасына сіңіріп отыру керек. Олардың рухани мол мұраларын игеріп қана қоймай заман талабына сай дамытып, зерделеп зерттеп ұлттық құндылық ретінде көрсете білуіміз қажет.

Ұлттық мәдени мұралар ертеден келе жатқан халықтың тарихын, өткенін білдіретін бірден-бір белгі. Көне ескерткіштер, құлпытастар, қалалар, жазулар сол халықтың өткен өмірін, тіршілігін, мәдениеті мен ғылымын танытады. Әрбір азамат өз елінің өткеніне мақтана алатын, елінің бүгіні мен болашағына сенімді болуы керек.

Егемен елдің негізгі мақсаты мен міндеті – ұрпақ тәрбиелеу. Өйткені, елдің ертеңі жемісті тәрбие алған ұрпақпен тығыз байланысты. Көп уақыт бойы қазақтың ұлттық тәрбиесін, халық даналығын тәрбие көзі ретінде пайдалануға, оны ұрпақ бойына дарытуға мүмкіндік болмағаны ақиқат. Сондықтан да біз ащы болса да мойындайтын шындық – ұлттық тәрбие беруде көп кешіккендігіміз, бірнеше буынның ол тәрбиені ала алмауы. Кешіккен жолаушы уақытын үнемді пайдаланып, асығады емес пе. Білім саласында да осындай жағдай туып отыр. Қателікті уақыт көтермейді, кейінгі ұрпақ кешірмейді.

Абай аңсаған “толық адам”, “ыстық қайрат”, “жылы жүрек”, “нұрлы ақыл” иесі болатын. Ол жан-жақты кемел тәрбиелі адам ғана “толық адам” санатына қосылады деп есептейді. Ал, өз ұлтының тілінен, тарихының салт-дәстүрінен бейхабар, яғни ұлттық тәрбие алмаған адам қалайша “толық адам” болмақ. Ұлтын сүйетін, оның бар жақсылығын қабылдап, соның болашағы үшін қызмет ететін адам, өз елінің “кетігін” бітейтін “кірпіш” бола алатын жан ғана Абай айтқан “толық адам” санатына қосылады. Осындай ұрпағы бар елдің ғана болашағы жарқын, ертеңінен үміті көп деуге болады.

Қазіргі жағдайда ұлтты ғаламдастыруға жұтылудан сақтайтын бірден-бір жол – ұлттық рухты дамыту, ұлттық намысты ояту, ұлттық құндылықтарды сақтау.

«Сөзі жоғалған жұрттың өзі де жоғалады» деп Ахмет Байтұрсынұлы айтқандай мемлекеттік тіл – егемендігімізді нығайтудың, халқымыздың ұлттық сипатын сақтап қалудың кепілі. «Біз бұрын ұлтшылдықпен күрескенбіз, енді ұлтсыздықпен күресер жағдайға жеттік» деген екен Ғ.Мұстафин. Белгілі ақын, қоғам қайраткері М.Шаханов та қазіргі жаһандану заманында ұлтсызданудың басты белгілерінің бірі ретінде тіл мен ділдің, ұлттық рухтың, рухани байлықтың қоғамнан лайықты орнын ала алмауын көрсетеді:

«Тіл кетсе ұлтымыз жойылатынын білсек те,

Мазмұнымызға нүкте қойылатынын білсек те,

Қамсыздар, қансыздар қатарына қосылудамыз.

Рух мүддесінде тоқырап, тоқтап,

Шыншылды даттап, ұрыны мақтап,

Қарын мүддесі үшін ғана асығудамыз,

Қоғамның науқасын қоғамнан жасырудамыз», – дейді ақын бұл мәселе туралы.

Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің тұжырымдамасында. «Тәрбиенің негізгі мақсаты – дені сау, ұлттық сана-сезімі оянған, рухани ойлау дәрежесі биік, мәдениеті, парасат, ар-ожданы мол, еңбекқор, іскер, бойында басқа да игі қасиеттер қалыптасқан адамды тәрбиелеу» делінген.

«Ұлттық сана-сезім ұлттық дүниетанымға негізделеді. Ал ұлттық дүниетаным дұрыс таным түсінік арқылы өріс жайып, ұлттық дәстүр арқылы өз болмысын танытады»[2] деген түсініктен қорытынды шығарар болсақ ұлттық сана-сезімді ояту үшін тәрбие арқылы халықтық дәстүрлерді, әдебиет пен мәдениет мұраларын, дініміз бен ділімізді жас ұрпаққа дұрыс түсіндіру, үйрету, бойларына сіңіру дәл қазіргі ұлттың ұлт болып қалуы шешілетін жауапты кезеңдегі басты мәселе. Ақын, педагог М.Жұмабаев «Ұлт тәрбиесі баяғыдан бері сыналып келе жатқан тақта жол болғандықтан, әрбір тәрбиеші сөз жоқ, ұлт тәрбиесімен таныс болуы тиіс. Сол ұлт тәрбиесімен тәрбие қылуға міндетті» деген.[3] Сондықтан да педагогикалық оқу орындарында даярланып жатқан жастарымыздың ұлттық тәрбиені ең алдымен өздері жете түсініп, біліктілікпен меңгеруі өте қажет.

«... Ұлтжандылық – халықтың рухани және материалдық игіліктерін көбейтуге арналған жігері, қайраты. Ұлтжанды деп еңбекқор іскер, талапты, ойшыл, ізденгіш ұлттық мұраттағы жолындағы абзал істің иесін айтамыз. Ұлы ұлттар өздерінің осындай ұлтжандылығымен мықты» [4] дегендей тәрбиенің түп тамыры да, қайнар көзі де – ұлттық мүдде. Ұлт болып сақталып қалудың негізгі жолы білім жүйесіндегі қазаққа тән болмыс-бітімді, өз халқының ұлттық құндылықтарынан нәр алған, ұлттық саналы азамат тәрбиелеу. Өткен ғасырдың басындағы қазақ зиялыларының мұңы халықты ояту болса, бұл ғасырда өркениет көшіне қосылу мақсаты біз үшін маңызды болып отыр, ал сол өркениет көшіне ұлттық қасиеттерге елін жерін сүйетін, ана тілін, әдеби мұрасын қастерлейтін, білімді жастарды қосу одан да зор, жүгі ауыр міндет деп ойлаймын. Осы ауыр міндетті атқару үшін ұлттық қасиеттерді бойына сіңірген, ана тілінің абыройын арттыратын, халқының асыл мұрасы – әдебиетін қастерлейтін, көзінің қарашығындай сақтап кейінгі ұрпаққа жеткізе білетін, білімді де білікті, ақылды да алғыр, бәсекеге қабілетті мамандарды тәрбиелеуге баса назар аударуымыз керек. Бұл күрделі мәселені шешуде біздің негізгі көмекшіміз – халықтың асыл мұрасы: салт-дәстүрі мен әдет-ғұрпы, ұлттық тәлім-тәрбиесі, бай әдебиеті мен мәдениеті болмақ.

Қазіргі таңда білім беру жүйесінде жаңашылдық, тың ізденістер қолданысқа барынша қарқынды енгізіліп жатқанда әдебиет сабағын да мазмұнды, қызықты, әсерлі етіп өткізу – мұғалімдердің басты міндеті екені анық.

Оқушының да студенттің де әдебиетке деген ынтасын бұрынғы ескі соқпақпен, бір ізді, бір сарынды сабақтармен ояту, құлшынысын қалыптастыру мүмкін емес нәрсе. Сондықтан да әдебиет пәнін оқытатын ұстаздардың тынымсыз еңбегі мен шеберлігі, шығармашылық қиялы ғана әдеби мұрамыздың керексіз болып қалмауына, әдебиетті сүйіп, одан эстетикалық әсер ала білетін, тәрбиелі, жаны сұлу, көркем өнердің құдіретін түсініп, бағалай алатын ұлтжанды ұрпақтың өсіп-өнуіне негізгі қозғаушы күш болатыны сөзсіз.

Әдебиеттер:

1. Бітібаева Қ. Әдебиетті оқыту әдістемесі. – Алматы, 1997.
2. Салғараұлы.Қ Ертеңі бар ел боламыз десек. – Астана 2000.
3. Жұмабаев. М. Таңдамалы. – Алматы, 1992.
4. Айталы.А. Ұлттану. – Алматы, 2000.

Summary

The article is devoted to the work with students for the purposes of patriotic, moral and ethic upbringing in literature lesson.